

**АСАБЛІВАСЦІ МОВЫ І АРГАНІЧНАГА СУІСНАВАННЯ РОЗНЫХ
ЛЕКСІЧНЫХ АДЗІНАК
У ТВОРЫ В. ГАПЕЕВА “МАЯ МІЛАЯ ВЕДЗЬМА”**

*Навуковы кіраўнік: ст. выкладчык Міцкевіч К. М.
Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт,
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Сучасная беларуская літаратурная мова знаходзіцца ў развіцці. Значны ўклад у гэты працэс унеслі і ўносяць пісьменнікі. Менавіта на іх творах можна ўбачыць, як ідзе выкарыстанне лексічнага багацця роднай мовы. Беларуская мова захоўвае самабытнасць і каларыт, дзякуючы прафесійнаму валоданню пісьменнікамі беларускім словам, уменню карыстацца лексікай розных пластоў паводле паходжання і сферы ўжывання.

Беларускі пісьменнік Валерый Гапееў, які піша творы для дзяцей і юнацтва, з’яўляецца адным з тых мастакоў слова, каму ўдалося наладзіць арганічнае суіснаванне розных лексічных адзінак у сваім творы. Гэты твор – аповесць “Мая мілая ведзьма”. Ён напісаны добрай, зразумелай для чытача беларускай мовай, але ўсё ж даволі часта сустракаюцца словы, значэнне якіх можна зразумець толькі прыблізна: дыялектная лексіка, устарэлыя словы, сучасны маладзёжны слэнг, які ўяўляе сабой запазычанні з іншых моў. Зразумела, што Валерый Гапееў так хацеў выразіць сваю аўтарскую ідэю.

Такім чынам, актуальнасць тэмы заключаецца ў выяўленні моўных асаблівасцей твора і арганічнага суіснавання ў сучаснай беларускай мове розных лексічных адзінак. Аб’ектам даследавання з’яўляюцца дыялектныя словы, устарэлыя словы і сучасны маладзёжны слэнг.

Як вядома, паводле ўжывання вылучаюць лексіку актыўную і пасіўную. Актыўная лексіка – гэта агульнаўжывальныя словы, якія вядомы ўсім носбітам беларускай мовы і не маюць адценняў устарэласці ці навізны. Пасіўную лексіку складаюць словы, выкарыстанне якіх абмежавана рознымі прычынамі. Складаюць пасіўную лексіку ўстарэлыя, дыялектныя, запазычаныя словы, а таксама слэнг.

Устарэлыя словы – гэта лексічныя адзінкі, якія выйшлі з актыўнага ўжывання, але захаваліся ў пасіўным слоўніку [3].

Дыялектная лексіка – словы, што ўжываюцца на пэўнай тэрыторыі і не ўваходзяць у лексічны склад літаратурнай мовы. Дыялектныя словы

вядомы не ўсім носьбітам беларускай мовы, а толькі тым, хто жыве на той тэрыторыі, дзе гэтыя словы бытуюць [3].

Жаргонная лексіка ўжываецца асобнымі групамі людзей, аб'яднаных агульнымі інтарэсамі, звычкамі, бытавымі ўмовамі, характарам дзейнасці. Лексіка жаргону фарміруецца на базе слоў літаратурнай мовы шляхам іх пераасэнсавання ці скарачэння, напрыклад, *фізра* (фізічная культура), *чыталка* (чытальная зала бібліятэкі). Яны служаць сродкам выражэння павышанай эмацыянальнасці, арыгінальнасці, неафіцыйнага характару зносін [4].

Валерый Гапееў палічыў мэтазгодным выкарыстаць у сваёй аповесці ў якасці адметных лексічных сродкаў дыялектныя словы, якія характарызуюць паўсядзённае жыццё чалавека, яго стасункі з навакольным асяроддзем:

Дарэчы, калі ляжаў напачатку ў бальніцы, потым дома, і падсеў на чытанне розных цікавостак [1, с. 25]; *Гэта суцяшала: значыць, засільвацца ён не пабег. Навяснога замка на дзвярах, якія вялі туды, не было* [1, с. 58]; *Вядоўца, няхай ён будзе следчы, выходзіць сюды, сядзе да мяне, спінай да салона* [1, с. 66]; *Аўтобус мінуў невялікую вёску, калі наш фізік, які сядзеў праз праход з павернутай да нас галавой, але глядзеў некуды скрозь нас, раптам падскочыў з месца і кінуўся да кіроўцы: – Стойце! Спыніцеся тут, спыніцеся!* [1, с. 67]; *Тады мне ўспомніліся словы Уладзі пра тое, як файна адчуваць сябе некаму патрэбным* [1, с. 34]; *А мне пачаў сніцца той мятлік, пагоня за ім, бясконцае падзенне на дно прорвы* [1, с. 112]; *І я буду бегаць па крамах і прыватных шапіках, спяшацца да сметніц, каб перахапіць якую ўпакоўку, пакуль не пацягнулі яе бадзязі* [1, с. 225].

Як бачым, дыялектная лексіка для літаратурнай мовы – гэта скарбніца лексічных адзінак, якую неабходна захоўваць.

Значнае месца ў творы займае ўстарэлая лексіка, а менавіта архаізмы. Архаізмы – гэта словы, якія ў працэсе развіцця мовы выйшлі з актыўнага ўжытку і заменены новымі сінанімічнымі адзінкамі. У адрозненне ад гістарызмаў (назваў зніклых прадметаў, з'яў, паняццяў), архаізмы – гэта ўстарэлыя назвы сучасных прадметаў, з'яў, паняццяў: *гаманец – кашалёк: І няблага прадаў, ды ў цягніку скралі гаманец...* [1, с. 181]; *гулец – ігрок: ...Уладзя таксама ёй быў вядомы – адзін з галоўных гульцоў каманды “Што? Дзе? Калі?* [1, с. 188]; *жарць – страць: Ну, у іх там на працы нейкі трыкутнік любоўны, такія жарці!* [1, с. 61]; *кавярня – кафэ: ...Міналі кавярню, не згадваючы пра абяцанае* [1, с. 35]; *лякарня – бальніца: – Чаму яна дома, а не ў лякарні? – сама скончыла маё непрыемнае пытанне класная* [1, с. 168]; *цяплярня – цяпліца: І тут мы разам пабачылі ў куце вялікай цяплярні нешта невыразнае, куну старога*

рыззя [1, с. 175]; **лемантар – буквар:** *Тарзан нават навучаецца самастойна чытаць, там, здаецца, была такая кніжка, киталту нашага лемантара...* [1, с. 161]; **чэрава – жывот:** *Ён быў задаволены, адчуваў сябе пераможцам – выходзіў з класа з задранай угару больш чым звычайна барадой, невялікім чэравам наперад* [1, с. 56].

Трэба адзначыць, што сучаснай беларускай літаратурнай мове такія лексемны надаюць адметнасць і асаблівую каларытнасць.

Пранікненне запазычаных слоў у любую мову – непазбежны аб’ектыўны працэс, у выніку якога адбываецца папаўненне слоўнікавага складу мовы. Новыя паняцці і тэрміны часта замацоўваюцца ў мове ў тым выглядзе, у якім прыйшлі, або з улікам фанетычных асаблівасцей мовы: *Набываю кнігі (так чытаць прыемней, чым з **рыдара**, які маці купіла)* [1, с. 15]; *Гэтае падмноства неарганізаванае, без выразнага цэнтра, разбітае на асобныя групкі, якія **флуктуюць** адна ў адну, разбіваюцца, знікаюць, варагуюць...* [1, с. 19]. Некаторыя запазычаныя маюць апасродкаваны шлях засваення: **валіза** (з франц.) – чамадан: *Ты дапаможаш мне знесці **валізку**?* [1, с. 100]; **імбрык** (з кіт.) – чайнік: *Стаўляй імбрык на пліту* [1, с. 177].

Запазычаная лексіка аповесці В. Гапеева “Мая мілая ведзьма” прадстаўлена найбольш маладзёжным слэнгам – варварызмам. Варварызмы – запазычаныя словы ці выразы, засвоеныя мовай часткова або ўжытыя з парушэннем нормаў мовы [2]. Выкарыстоўваючы варварызмы ў сваёй мове, героі твора літаральна адным словам выказваюць свае адмоўныя адносіны да некага ці да нечага: *Адзіная прадуха для ўсіх – лёгкі **трэлінг** аднакласнікаў у школе і наезды без тармазоў з прасаваннем у сеціве*” [1, с. 34]; *Ён ходзіць вуліцамі, сустракае самыя розныя групы: хіпі, металісты-анархісты, гопнікі, карацей, уся субкультура, увесь **трэш*** [1, с. 35].

Такім чынам, у руках мастака народнае слова, устарэлая лексіка і запазычаныя з’яўляюцца не толькі яркім мастацкім сродкам, але і сродкам папаўнення лексічнага складу сучаснай беларускай мовы.

У сваёй аповесці В. Гапееў даказаў, што мова – гэта вялікі нацыянальны скарб, у якім могуць арганічна суіснаваць і агульнаразумелыя словы, і словы роднай вёскі, і модныя словы сучаснасці. Аб’яднаныя паміж сабой у адным мастацкім тэксце, лексемны розных пластоў лексікі і паводле паходжання, і паводле сферы ўжывання ніякім чынам не супрацьпастаўляюцца, а наадварот, арганічна знітоўваюцца, надаючы тэксту своеасаблівую стыльвую афарбоўку і адметнае гучанне. Мова тэксту становіцца яркавай, сакавітай, выразнай. Умелае і віртуознае валоданне аўтарам рознымі лексічнымі адзінкамі, арганічнае іх выкарыстанне ў сучасным мастацкім творы пашырае беларускую

літаратурную мову, робіць яе больш багатай, каларытнай і эмацыянальна-выразнай.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Гапееў, В. Мая мілая ведзьма: школьны раман / Валерый Гапееў. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2017. – 257 с.
2. Сайт моладёжнага жаргона [Электронны рэсурс]. – Режим доступу: <https://модные-слова.рф/530-что-значит-трабл.html>. – Дата доступу: 22.03.2022.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. - Т.1 – 5. Мн.: 1977 – 1984.
4. Электронная энцыклапедыя [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.slounik.org/>. – Дата доступу: 24.03.2022.

УДК 811.161.3*282(476.2):633.88

Цімошчанка К. М., Мяцельскі А. А.

ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНЫЯ ГРУПЫ І СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ НАЗВАЎ ЛЕКАВЫХ РАСЛІН ЕЛЬСКАГА РАЁНА ГОМЕЛЬСКОЙ ВОБЛАСЦІ

*Навуковы кіраўнік: ст. выкладчык Мяцельскі А. А.
Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт,
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

З глыбокай старажытнасці хваробы не давалі чалавеку спакою. У пошуках сродкаў для іх лячэння чалавек звяртаўся да навакольнага свету, прыроды. Сутыкненне з прыродай і вопыт выпадковых назіральнікаў навучылі нас распазнаваць дзівосы расліннага свету. На працягу стагоддзяў была выяўлена вялікая колькасць лекавых раслін, якія атрымалі шырокае і рознабаковае прымяненне.

Усе дыялектныя назвы лекавых раслін можна падзяліць на наступныя семантычныя групы:

- назвы, якія паказваюць на лекавае прызначэнне расліны: *сардэчнік, соннік, чыстацел, дзевяцісіл*;
- назвы раслін, якія ў той або іншай меры грунтуюцца на назве адпаведнага колеру: *бела лілея, жоўта лотаць, чорныя маліны*;
- назвы, якія сваёй формай указваюць на будову ўсёй расліны, часткі яе або паказваюць спецыфічную прымету ў будове расліны; гэтыя назвы